

Cosmin Vișan

Eu sunt Dumnezeu

un eseu de fenomenologia conștiinței

EDITURA CARTEX

Cuprins

Prefață / 9

Introducere / 13

Capitolul 1 Qualia ca formă de sens / 19

Capitolul 2 Eul – o abordare intuitivă / 59

Capitolul 3 Eu exist – o analiză logică / 71

Capitolul 4 Structura emergentă a conștiinței / 85

Capitolul 5 Qualia timpului / 129

Capitolul 6 Auto-referința – analiză preliminară / 155

Capitolul 7 Fenomenul unificării / 185

Capitolul 8 Telepatia: un experiment din viața de zi cu zi / 207

Capitolul 9 Sens și context / 225

Capitolul 10 Cum auto-referința construiește lumea / 247

Capitolul 11 Întrebarea „Cine sunt?” / 311

Epilog Eu sunt Dumnezeu / 329

*Dedic această carte familiei mele:
mamei și tatei, surorii
și soției, Pooja Soni, care merge alături de mine
pe drumul înțelegerii conștiinței.*

Prefață

Dacă te-ai întrebat vreodată ce este, de fapt, lumea în care ne aflăm, această carte îți va oferi un răspuns. Este așa ceva măcar posibil? Nu cumva răspunsul va apărea abia peste mii de ani, când știința va fi mult mai avansată decât este astăzi? Cum ar putea fi tocmai în această carte?

Contrar impresiei răspândite de știința contemporană, aceea că mai avem încă un drum lung de parcurs până la aflarea adevărului, răspunsul este, de fapt, deja cunoscut. Senzația că ne aflăm departe de el se datorează doar direcției greșite pe care știința o urmează în prezent. Din fericire, calea corectă este disponibilă oricui, iar această carte este un ghid care poate fi urmat de orice cititor pentru a ajunge la răspuns.

De fapt, pentru a nu crea suspans inutil, voi spune chiar de la început care este răspunsul: Eu sunt Dumnezeu.

Probabil, această afirmație nu a făcut decât să înlocuiască suspansul cu suspiciunea. Ce înseamnă, de fapt, această propoziție? Cum adică „Eu sunt Dumnezeu”?

Parcurgând această carte pas cu pas, cititorul va descoperi singur semnificația acestei afirmații. Iar la final, va putea exclama cu toată convingerea: *„Așa este. Eu sunt Dumnezeu!”*

De altfel, acest lucru este cunoscut de mii de ani. Nu este o idee nouă. Voi menționa aici două surse tradiționale principale: Advaita Vedânta, în cultura indiană, cu celebra afirmație *Atman este Brahman*, și idealismul european, ilustrat de exemplu prin *Lumea ca voință și reprezentare* a lui Schopenhauer.

În cadrul idealismului european îi putem menționa și pe Berkeley care a vorbit despre cum tot ceea ce experimentăm există doar ca și aparențe în conștiință, Kant care a arătat cum spațiul și timpul sunt doar forme ale percepției noastre și cum obiectele percepției sunt construite în conformitate cu categoriile Înțelegerii. Apoi Bergson și Husserl au discutat despre natura holistică a timpului în conștiință, arătând cum nu poate fi analizat așa cum fizica o face. În cadrul contribuției contemporane la studiul conștiinței îi putem menționa pe Roger Penrose care arată cum fenomenul Înțelegerii este non-computațional, astfel conștiința neputând fi generată artificial și pe Donald Hoffman care pornind de la conștiință încearcă să deducă legile fizicii.

Totuși, drumul pe care îl propune această carte către același adevăr revelat de aceste tradiții este diferit. Tocmai de aceea, nu voi face apel la alte referințe externe în cuprinsul lucrării. Scopul acestei cărți nu este să ofere o antologie de texte deja existente, ci să fie un ghid accesibil, complet, pe care oricine să îl poată urma fără a fi nevoit să consulte surse externe care ar putea descuraja lectura prin complexitate.

Tot ceea ce cititorul are nevoie se va afla în paginile acestei cărți. Iar la final, va putea spune, cu încredere: „Eu sunt Dumnezeu.”

Cum este posibil ca un astfel de adevăr să fie revelat? De unde poate începe o asemenea călătorie? Trebuie să studiem cele mai îndepărtate galaxii? Să privim adânc în structura atomului?

Din fericire, adevărul se află în fiecare dintre noi. Așadar, drumul către el trece prin analiza propriei conștiințe. Ba mai mult decât atât, odată ce începem această analiză, vom realiza că, de fapt, nici măcar nu există ceva în afara conștiinței. Conștiința este tot ceea ce există. „Galaxii”, „atomi” –

toate acestea nu sunt altceva decât idei în conștiință. Aceste obiecte nu există de fapt, ci sunt imaginate de conștiință.

Poate părea greu de crezut, mai ales având în vedere sistemul educațional global care ne antrenează, încă din copilărie, să credem într-un univers exterior nouă, în care ne-am întâmpla să existăm. Dar, pe măsură ce vom parcurge paginile acestei cărți, vom vedea cum un astfel de univers „extern” este doar o aparență, o creație mentală a conștiinței.

Sunt aceste afirmații solide? Este cu adevărat posibil să argumentăm pentru o astfel de poziție?

Da – și vom vedea, pe măsură ce avansăm, cum aceste concluzii devin inevitabile din mai multe perspective. Vom începe cu o analiză fenomenologică a conștiinței. Pe măsură ce intuiția se dezvoltă prin această analiză, vom aduce și argumente raționale în sprijinul fenomenologiei, demonstrând că este logic necesar ca realitatea să fie un vis al conștiinței.

Înțelegând conștiința, vom înțelege și cum Eul este etern, și cum același Eu se află în toate ființele. Spus altfel: fiecare dintre noi suntem unul și același Dumnezeu, visând o infinitate de vise.

Să începem, așadar, această călătorie – și să descoperim împreună rațiunile din spatele acestor afirmații.

Introducere

Deși tema centrală a acestei cărți poate fi exprimată în limbaj comun prin afirmația „Eu sunt Dumnezeu”, într-un limbaj ceva mai tehnic, subiectul real este auto-referința. De fapt, începând de aici și până aproape de final, nu vom mai menționa deloc ideea de Dumnezeu. Prima parte a cărții este dedicată studiului conștiinței, iar cea de-a doua, după familiarizarea cu fenomenologia acesteia, se concentrează pe auto-referință, unde vom arăta cum conștiința este manifestarea directă a proprietății auto-referinței de a se-uita-înapoi-la-sine-însăși. Abia în ultimă instanță, după ce întreaga analiză a auto-referinței va fi expusă, vom identifica această structură cu ceea ce tradițional este numit Dumnezeu.

Așadar, până în acel punct, putem lăsa deoparte ideea de „Dumnezeu” și ne vom concentra doar pe ceea ce avem în fața ochilor – ceva ce oricine poate accesa în mod direct: propria conștiință.

Probabil că cel mai mare obstacol în înțelegerea conștiinței nu este de natură logică sau rațională, ci ține mai degrabă de perspectivă. Odată ce perspectiva este clarificată, analiza rațională devine surprinzător de ușor de urmărit. Problema perspectivei este însă profund înrădăcinată în felul de ființe care suntem, iar a o schimba presupune, în esență, să înțelegem ce fel de ființe suntem.

Această perspectivă este programată în noi încă din naștere și apoi întărită constant prin educație – atât în copilărie, în cadrul familiei, cât și mai târziu prin sistemele de învățământ. Astfel, orice chestionare ulterioară a acestei perspective se lovește de rezistențe profunde, de instincte menite să protejeze structurile de bază ale sinelui, acele structuri care ne dau sentimentul că „suntem cineva” într-o lume exterioară.

Este vorba despre senzația adânc întipărită că suntem un corp, aflat într-o lume materială exterioară, iar ceea ce numim conștiință este doar o „voce interioară” localizată în acel corp, care îl coordonează și îl ghidează prin această lume. Ne naștem cu această senzație, iar pe baza ei construim un întreg sistem de cunoaștere menit să ne ajute să ne orientăm și să supraviețuim în această lume exterioară – de la cele mai simple noțiuni învățate în copilărie până la cele mai complexe concepte din știință, tehnologie, filosofie și cosmologie.

Ajungem astfel să credem într-un univers exterior care se extinde până la miliarde de ani-lumină depărtare de noi, iar cu cât acumulăm mai multe cunoștințe despre acest univers, cu atât senzația unei lumi externe devine mai solidă, mai de necontestat. În acest context, orice tentativă de a pune la îndoială această senzație fundamentală pare ciudată, poate chiar absurdă.

Dar tocmai de aici va începe adevărata noastră călătorie.

Punerea la îndoială a senzației unei lumi exterioare pornește de la o sugestie cât se poate de simplă: *„Cum ar fi dacă toată această lume exterioară nu există?”* După cum se poate observa, având în vedere atât instinctul nativ al existenței unei lumi exterioare, cât și acumularea de cunoștințe ce s-a construit pe baza acestui instinct, o astfel de întrebare pare aproape ridicolă. De aceea, înțelegerea conștiinței nu este în primul rând o problemă rațională, ci una care ține de curajul de a pune sub semnul întrebării o viață întreagă de convingeri, convingeri care au fost clădite încă de la început pe un instinct profund – acela că suntem un corp într-o lume exterioară.

Totuși, dacă dorim cu adevărat să înțelegem ce este conștiința și să ajungem la adevărul despre realitate, această chestionare a celor mai înrădăcinate instincte trebuie să fie făcută.

Din fericire, avem la dispoziție un instrument puternic pentru acest demers: visele. Oricine s-a trezit dimineața rostind cu ușurare: *„Ah, a fost doar un vis!”* Această

exclamare ne arată că realizăm retroactiv că lumea din vis nu era reală. Cu toate acestea, odată reintrați în „lumea treziei”, facem imediat presupunerea că acum ne aflăm în realitate, spre deosebire de lumea din vis. Dar dincolo de această senzație de realitate, pe ce ne bazăm cu adevărat când afirmăm că lumea prezentă este reală?

Să ne amintim: în timp ce visăm, credem cu tărie că visul este real. Așadar, simplul fapt că „ni se pare” că lumea în care ne aflăm este reală nu reprezintă o dovadă logică. Mai mult, avem chiar și experiența visului *în vis* – să numim acel vis profund „nivelul 2”, iar visul obișnuit „nivelul 1”. Când ne trezim din visul de nivelul 2 și intrăm în cel de nivelul 1, spunem: „*A fost doar un vis!*” – convingși că acum ne aflăm în realitate. Apoi, ne trezim din nou în ceea ce numim lumea „reală” și spunem: „*A fost tot un vis...*”

Dar ce ne garantează că acum nu suntem într-un alt vis, dintr-un lanț infinit de vise în vise?

Unii ar putea aduce contraargumente: că lumea treziei este mai coerentă, mai stabilă, spre deosebire de lumile haotice ale viselor. Dar să nu uităm că în timpul viselor, oricât de absurde ar fi acestea, nu ne dăm seama de absurd – ci le luăm ca pe ceva normal. Ce ne face să credem că în „lumea treziei” nu ne aflăm exact în aceeași situație? Ce ne garantează că, dacă ne-am „trezi” și din această lume, nu am vedea-o și pe aceasta ca fiind la fel de haotică, de inconsistentă și de iluzorie ca oricare alt vis?

Se pot aduce și alte argumente, de diferite grade de sofisticare: că lumea treziei are continuitate de la o zi la alta, pe când visele sunt mereu diferite; că în lumea treziei putem face știință și descoperi legi stabile; că în vise întâlnim doar obiecte pe care le-am cunoscut anterior în starea de veghe; și altele. Însă relevanța viselor în înțelegerea conștiinței constă în faptul că ele ne permit să reflectăm asupra naturii senzațiilor. Se prea poate ca lumea treziei să fie într-adevăr diferită de lumea viselor, din motive serioase. Dar ceea ce ambele lumi

au în comun sunt senzațiile. Roșul pe care îl vedem în starea de veghe este același roșu pe care îl vedem în vis.

Și dacă înțelegem că visele „sunt doar în mintea noastră”, atunci este firesc să înțelegem că și senzațiile din vise sunt doar în mintea noastră. Culorile, sunetele, gusturile, atingerile etc. pe care le experimentăm în vise sunt creații ale conștiinței. Prin urmare, și culorile, gusturile, atingerile etc. din starea de veghe sunt tot doar în mintea noastră.

În acest punct, instinctul nativ de a ne percepe ca fiind un corp într-o lume exterioară – întărit de cunoștințele acumulate în școală – poate activa mecanisme de autoapărare, afirmând că roșul nu este în mintea noastră, ci este, de fapt, o radiație electromagnetică de 700 nm aflată în afara noastră și care, prin interacțiunea cu retina, ajunge să fie percepută vizual. Iar dacă menționăm că același roșu îl vedem și în vise, deși avem ochii închiși „în realitate”, instinctul continuă să se apere, aducând raționalizarea că radiația electromagnetică din starea de veghe este stocată în memorie și de acolo este recreată în vis.

Toate acestea sunt, însă, raționalizări apărute din dorința de a proteja această imagine profund înrădăcinată despre lume – că suntem un corp aflat într-un univers exterior. Iar acest mecanism de apărare poate constitui un obstacol în calea înțelegerii autentice a conștiinței.

O metodă la care putem apela pentru a depăși această rezistență este să încercăm să privim realitatea ca și cum nu am fi fost niciodată la școală. Dacă nu am fi auzit niciodată de teoria radiației electromagnetice, cum am înțelege aceste senzații? Le-am înțelege mult mai natural. Roșul nu ar mai fi o „radiație electromagnetică”, ci pur și simplu ar fi roșu. Roșul e roșu, galbenul e galben, dulcele e dulce – și așa mai departe. Toate aceste senzații sunt entități ontologice în sine. Orice altceva este doar o raționalizare secundară, adusă de reflexul adânc înrădăcinat al identificării cu un corp într-o lume exterioară – un reflex care, fără să știm, ne împiedică

să descoperim adevărata noastră natură: aceea de conștiințe care există prin ele însele, nu într-o lume exterioară.

Roșul din lumea treziei este același roșu din lumea viselor. Iar dacă lumea viselor este în mintea noastră, atunci și lumea treziei trebuie să fie, la rândul ei, tot doar în mintea noastră. Stabilitatea, continuitatea și alte proprietăți care par să o diferențieze de lumea viselor trebuie să aibă explicații mai subtile decât explicația instinctuală primară, conform căreia ar fi pur și simplu o lume exterioară nouă. Pe parcursul acestei cărți vom descoperi adevăratele explicații.

Ceea ce este important în acest moment este realizarea inițială că senzațiile – culorile, sunetele, gusturile, atingerea etc. – au loc în mintea noastră, neapartenând unei presupuse lumi exterioare. Acesta este primul pas în direcția depășirii instinctului de a ne vedea ca un corp într-o lume exterioară și, totodată, primul pas în înțelegerea adevăratei naturi a conștiinței.

Așadar, conștiința nu este doar vocea interioară care pare să se afle în interiorul capului, ci este întregul ansamblu de senzații pe care le experimentăm: culori, sunete, gusturi, emoții, gânduri etc. Iar problema explicării conștiinței este, în esență, problema explicării acestor senzații. Ce este roșul? Ce este dulcele? De ce este roșul roșu? De ce este galbenul galben? Sunt aceste senzații aleatorii? Sau există motive fundamentale pentru care experimentăm exact aceste senzații și nu altele?

Vom începe studiul conștiinței prin studiul acestor senzații, încercând să înțelegem ce sunt ele și de ce sunt așa cum sunt. Aceste senzații sunt desemnate prin termenul general *qualia*, prescurtare de la „calitativ”, fiecare *qualie* având propria ei calitate unică. Vom continua cu studiul Eului, demonstrând unicitatea și eternitatea acestuia. Odată ce aceste noțiuni de bază despre conștiință sunt stabilite, vom analiza structura *qualiilor*, arătând cum toate urmează un mod comun de organizare.

Ulterior, vom studia un caz particular de interes aparte în filozofie și știință: qualia timpului. Probabil abia în acest punct cititorul va începe să realizeze, la un nivel mai profund, cât de serioasă este implicația inexistenței lumii exterioare, atunci când va vedea că până și timpul este doar o qualie în conștiință.

Această analiză va constitui partea de fenomenologie a conștiinței, prin care cititorul va deveni treptat familiarizat cu conștiința și va ajunge să aprecieze din ce în ce mai profund ce este ea, de fapt.

Odată ce fenomenologia va fi clarificată, se va naște firesc întrebarea: *de ce este conștiința structurată astfel și de ce au qualiile calitățile pe care le au?* Această întrebare ne va duce pe tărâmul auto-referinței. Și aici va începe adevărata magie. Vom descoperi cum auto-referința este o combinație stranie între existență și non existență.

Iar dacă până în acel moment instinctul nativ de a fi un corp într-o lume exterioară a fost învins și am înțeles că doar conștiința există, acum vom avea de înfruntat un alt adversar: logica însăși, deoarece auto-referința nu se supune principiilor logicii. Dar, fiindcă am parcurs cu succes drumul lung până la porțile auto-referinței, vom fi pregătiți să depășim și provocarea de a merge dincolo de logică. Vom vedea că este imposibil să explicăm structura conștiinței fără a renunța, măcar parțial, la principiile logicii formale.

Explicând astfel structura conștiinței, ni se vor deschide porți nebănuite ale înțelegerii. Vom descoperi afirmații care, deși paradoxale, sunt revelatorii – precum: Totul = Nimic.

Iar la capătul drumului, privind înapoi la proprietățile contradictorii ale auto-referinței, vom înțelege că am făcut, de fapt, cunoștință cu Dumnezeu.

Și pentru că auto-referința stă, de fapt, la baza conștiinței, vom înțelege adevărul ultim:

Eu sunt Dumnezeu.